

Felsefe Terimleri Sözlüğü

AHMET CEVİZCİ

Paradigma
İstanbul, Şubat 2003

Felsefe Terimleri Sözlüğü
Ahmet Cevizci

© Bu kitabın Tüm Yayın Hakları Paradigma Yayınlarına Aittir.
İzinsiz Basılamaz, Çoğaltılamaz, Kopya Edilemez.

Baskı
Engin Yayıncılık

Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı
Şubat 2003 / İstanbul

Yayınevi İrtibat Tel: 0 532 403 21 49

PARADİGMA YAYINLARI
Cankurtaran mah. Seyit Hasan sok. 12/4
Sultanahmet / İSTANBUL

İçindekiler

Sözlük	1
Terimler Dizini.....	436
İngilizce Dizin.....	453
Bibliyografya.....	475

Felsefe Terimleri Sözlüğü
Altın Cilt

İçindekiler

İçindekiler Tablosu

1. Bölüm	1-100
2. Bölüm	101-200
3. Bölüm	201-300
4. Bölüm	301-400
5. Bölüm	401-500

Yazar
Ergin Yılmaz

Yayın Kurulu Başkanı
Prof. Dr. / İstanbul

Yayın Tarihi: 2023 / İstanbul

YAYIN KURULU
Yayın Kurulu Başkanı
Prof. Dr. / İstanbul

A

Abdera Okulu. İlkçağ felsefesinde, atomcu Demokritos tarafından kurulmuş olan, ünlü temsilcileri arasında Kios'lu Metrodoros ve Anaxarkhos'un bulunduğu, adını Güney Makedonya'daki bir kentten alan okul.

Sofist Protagoras'ın da doğduğu Abdera'da kurulmuş olan okul felsefe tarihindeki önemini, kurucusu Demokritos tarafından savunulmuş olan atomcu görüşten almaktadır. Okulun söz konusu materyalist varlık görüşü, empirist bir bilgi anlayışıyla tamamlanmış ve Abdera Okulu bu çerçeve içinde, tarihte ilk kez birincil ve ikincil nitelikler arasında bir ayırım yapmıştır.

acele genelleme yanlışı. Bilimsel ya da kritik zihniyete, eleştirel bir gözle değerlendirme tavrına aykırı düşen bir yanlışı olarak, sınırlı bilgidен, yetersiz verilerden, sonucu doğrulamaya yetmeyen öncüllerden veya temsil gücü yüksek olmayan bir örneklemden hareketle sonuca geçmekten, sınırlı sayıda örnekten sınırlandırılmamış bir genellemeye atlamaktan oluşan yanlışı.

acı. Vücuttaki herhangi bir örselenmeye ya da yaralanmaya eşlik eden duyum ya da hoşlanılmayan duygulanım. Hoş olmayan ruhsal durum. Hazzın karşıtı duyum. Hazza erişme ve acıdan kaçınmanın, insanı harekete geçiren en temel ilkeler oldukları savunulduğu dikkate alındığında, insan tecrübesi ve yaşamındaki olumsuz öge.

açık. Hiçbir kuşku ve tartışmaya yer bırakmayacak kadar belirgin ve kesin olan algının, metnin, anlamın özelliği; kolay anlaşılın, en iyi bir biçimde kavranan söz ya da yazı.

açık ahlâk. Çağdaş Fransız filozofu Henri Bergson'un, *Les Deux Sources de la morale et de la Religion* [Ahlâk ve Dinin İki Kaynağı] adlı eserinde öne sürdüğü ve katı toplumsal tabulara dayanan kapalı bir ahlâk anlayışının karşısına koyduğu ahlâk anlayışı.

Söz konusu ahlâk anlayışı yaratıcı hamleyi temele alan, sevgi ve kutsallığı arayıp bulan kişilerin özgür, kişisel ve insanî ahlâk görüşüne karşılık gelir. Böyle bir ahlâk, esnek bir yapı sergileyen, değişik kişilikleri hesaba katan ve bu sayede, önyargıları ve görenekleri yıkararak, özgürlük yaratıcısı olan ve evrensel bir çağrı biçimine yükseltilebilen bir ahlâk olarak ortaya çıkar. Bergson'un, ancak üstün kişiliklerde, ermişlerde, kahramanlarda somutlaştığını söylediği bu ahlâk, toplumsal değil de, kişisel bir ahlâktır. Baskı yerine özgürlüğe dayanır.

açık bilgi. Rasyonalist bilgi geleneğinde, insanın hakikati kavrayabilmesini mümkün kılan bilgi türü; Leibniz'de, "tasarımlanan veya zihinde temsil edilen şeyi kişiye yeterince iyi ve doğru tanıtan" bilgi.

açık kavram. Konusunu, nesnesini tam ve ona benzeyen tüm diğer nesnelere ayrılmış olarak tanımamıza imkân veren kavram. Bir önerme içerisinde yüklem olarak alabileceği özellikleri bilinen ve başka hiçbir kavramla karıştırılmadan hemen tanınan kavram türü.

açıklama. 1 Genel olarak, bir şeyi açıklar ve bilinir hâle getirme; bir şeyin, yalıtılmış, bağlantısız ve havada kalmış gibi görünmemesi için, başka bir şey ya da şeylerle olan ilişkisini gösterme işlemi; bir soruyu, bilinmeyen bir şeyi, bir olgunun, bir durumun nedenini ayrıntılı bir biçimde ortaya koyma; şeylerin, niteliklerin, olayların ve süreçlerin

sınıflarına, nedenlerine ya da yasa ve düzenliliklere gönderimle anlaşılır hâle getirilmesi.

2 Biraz daha teknik anlamı içinde, bir fenomenin ya da fenomenler öbeğinin, birtakım nedensel ilişkilerden dolayı, bir yasaya uyduğunu gösterme yöntemi ya da kısaca, bir fenomeni, onun nedenini ortaya çıkarma amacıyla, yöntemli olarak analiz etme; neden ya da niçin sorusuna yanıt verme, olguların niçin oldukları gibi olduklarını ortaya koyma, anlamı yeterince açık olmayan bir kavram ya da terimi açık ve anlaşılır bir terimle aydınlatma, onun anlamını aşikâr hâle getirme işlemi.

açıklık. Kendisini bize zorla kabul ettiren, kendisinin bilincine varmamızı sağlayan; anlam belirsizliğine yer vermeden, tartışılmayacak kadar kesin, net ve belirli olan bir şeyin özelliği. Bulanık ve karanlık olanın karşıtı.

açık toplum. Çağdaş İngiliz bilim ve siyaset felsefecisi Karl Popper'la ünlü Fransız yaşam filozofu ve metafizikçisi Henri Bergson'un özgür, demokratik, açık sözlü ve sivil topluma verdiği ad.

Bu tür bir toplum, tüm üyelerinin yönetime etkin bir biçimde katılabildikleri, iktidarı elinde tutanları ve hükümet politikalarını gereği gibi ve etkin bir biçimde eleştirebildikleri toplumdur. Politikalar her ne kadar birkaç kişi tarafından oluşturulsa da, hemen herkesin bu politikaları eleştirip, yargılabilecek durumda olduğunu savunan Popper ve Bergson, eleştiriye yer vermeyen her tür totaliter ve baskıcı öğretiyeye, bireylerin yeteneklerine göre gelişebilmelerine ve yükselebilmelerine izin vermeyen, tek sesli toplumsal-siyasî düzenlerin kapalı hiyerarşilerine, eğitimde beyin yıkama ve koşullamaya, insan toplumunun geleceğini birtakım model ve yasalara göre önceden belirlemeye çalışan tarihsel görüşlere şiddetle karşı çıkarlar.

açık ve kapalı düşünce. Değişmeye, gelişmeye elverişli olan esnek düşün-

ceyle, katı ve bağınazca düşünce arasındaki ayırım.

Buna göre, düşüncelerin ve inançların beklentilere ya da verilere göre, değişebilmesi özelliğine bağlı olarak, değişmeye ve gelişmeye elverişli olan düşünceye açık; buna mukabil hiçbir koşul altında değişmeyen, kendisinden vazgeçmenin neredeyse imkânsız olduğu, yeni yorum ve etkilere, değişen verilere, beklenmedik durumlara bütünüyle kapalı, dogmatik, kalıp düşünceye ise kapalı düşünce adı verilir. Bunlardan esnek düşünce diye de nitelenebilecek olan açık düşüncenin hakikate veya doğrulara ulaşma şansının çok daha fazla olduğu elbette açık olmakla birlikte, mutlak açıklığın erişilemez bir ideal olduğu kabul edilmelidir.

açık ve seçik düşünceler. Modern felsefe'nin kurucusu ünlü filozof René Descartes tarafından dile getirilen ve gerçek bilginin temelinde yer alan doğru düşünce ya da ideler.

Buna göre, Descartes bir ide ya da düşüncenin bir bütün olarak ve hiçbir tartışmazlık olmadan kavranması durumunda açık, buna karşın başka bir ide ya da düşünceyle karıştırılmaması durumunda da, seçik olduğunu söyler. O, yalnızca açık ve seçik bir biçimde kavranan düşüncelerin doğru olduğunu ve seçik olmayan bir düşüncenin, idenin açık olabileceğini öne sürer.

adalet. Bir toplumda, değerlerin, ilkelere, ideallerin, erdemlerin cisimleşmiş, somutlaşmış, hayata geçirilmiş olması durumu. Herkesin hak ettiği ödül ya da cezayla karşılaşması hâli.

Adalet en yüce, nesnel ve mutlak bir değer anlatımı olarak, insanın davranışını ahlâkî açıdan inceleyen ve eleştiren bir düşünce, hakka ve doğruluğa saygıyı temele alan ahlâk ilkesi, doğruluk, dürüstlük, tarafsızlık, uygun ve doğru muamele biçiminde karşımıza çıkar. Bu çerçeve içinde, adalet bir kimse- nin haklarıyla başkalarının (toplumun, halkın, hükümetin ya da bireylerin) hakları arasında bir uyumun bulunması hâli, hak ve hukuka uygun olma durumu,

devletin farklı, hatta karşıt çıkarları olan insanlar arasında hakka uygun bir denge oluşturması durumu olarak anlaşılır.

Adalet kavramı, hem 1 bireysel ve hem de 2 toplumsal bir düzlemde ele alınabilir. Buna göre, birinci anlamda adalet, insanların vicdanlarında yer etmiş bulunan, ondan kaynaklanan nesnel bir değer olmak durumundadır. Buna karşın ikinci anlamda adalet, toplumsal bir düzlemde ve bireylerin eylemlerinin değil de, toplumsal bir durumun özelliği olarak ortaya çıkar. Bu çerçevede içinde adalet, kendisini iki şekilde gösterir. Bunlardan birincisi olan ve kural- ların uygulanmasındaki tarafsızlık ve yeknesaklığı ifade eden adalet, formel adalet adı verilir. Buna karşın, bir toplumun, belli bir adalet ölçütüne uygun olduğu, yani toplumdaki kaynaklar ve malların dağılımı önceden saptanmış bir ahlâkî ölçüt ya da ilkeye uygun düştüğü takdirde adil olduğunu söyleyen adalet anlayışına sosyal adalet veya dağıtıcı adalet adı verilir.

adalet ilkesi. İslâm felsefesinde, özellikle de bir Şîî itikat mezhebi olan Mutezile'de savunulan beş temel ilkeden biri.

Yazgıcılığa, iyinin de kötünün de Tanrı'dan geldiği görüşüne karşı çıkarak, insanın irâde özgürlüğüne sahip olduğunu öne süren Mutezile'ye göre, insan iyi işleri de, kötü işleri de, kendi özgür irâdesiyle seçerek yapar; başka bir deyişle, iyilik de, kötülük de insanın eseri olup, insan varlığı yaptıklarından sorumludur. Aksi takdirde, Tanrı alnına yazdığı, insanın kötü işler yaptığını ve yaptığı, fakat elinde olmayan kötülüklerden dolayı, cezalandırıldığını düşünmek, Tanrı'nın mutlak adaletini yadsımak olur.

adem-i merkezîleştirme. Postmodern bir strateji olarak, merkezde etkin hiçbir güç ya da varlık unsuru, baskın hiçbir hakikat bırakmama tavrı; özneyi, akli, bilimi, modernî karakterize eden bilim unsurları tahtlarından indirme, merkezî konumlarından uzak-

laştırma, dikkatleri geçmişte merkezde olanların bastırıldığı, marjinalleştirdiği ya da ortadan kaldırdığı unsurlara yönelme eğilimi.

adhurma. Hint düşüncesinde, yasa ve düzenin karşıtı olan durum olarak düzensizlik ve kaos hâli.

ad hoc. Keyfi bir biçimde ve hiçbir temeli olmadan, olguya ilişkin bir açıklama diye gündeme getirilen ve geçici olarak doğru kabul edilen tartışmalı bir kabul ya da akilyürütme için kullanılan ve 'bu amaç için' anlamına gelen Latince deyim.

ad hoc hipotez. Mevcut teorik çerçeveye uymayan bir dizi veriyi ya da veriler öbeğini açıklamak amacıyla geliştirilmiş olan varsayımı, yeni verilerle sarsılan bir kuramı, eski doğru hâline geri götürmek amacıyla gündeme getirilen hipotezi nitelemek için kullanılan terim.

Buna göre, *ad hoc* hipotez, bir teori karşı kanıt ya da aleyhte delillerle sarsıntıya uğradığı veya yanlışlanma durumuna geldiği zaman, teoriyi kurtarmak, onu eski doğru ve geçerli hâline iade etmek üzere getirilen ek hipoteze denir. Ek hipotezin bizatihi kendi başına hiçbir önem ve değeri yoktur, ondan salt bu özel amaç için yararlanılmıştır.

adiaphora. Ahlâk veya ahlâklılıkla ilgisiz olma hâli. Yunan felsefesinde, özellikle de Stoahlarda, bilgi, sağlık, yaşam, haz, para, toplumsal konum ve kariyer gibi, kendilerinde iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış, erdemli ya da bozuk olmadıktan başka, iyi veya kötü, doğru ya da yanlış bir şeye yol açmayan, yani ahlâkla doğrudan bir ilgisi bulunmayan şeylere işaret etmek üzere kullanılan terim.

a dicto secundum quid ad dictum simpliciter. Özel durumlardan, özelliği olan hâller için geçerli olan özelleme ya da kurallardan genel ilkelere sıçrama yanlışlığı. Bu tür bir yanlış örneğin, 'Meşrû müdafaa amacıyla adam öldürmek yanlış değildir' öncülünden ya da sınırlanmış durumundan, 'Adam öl-

dürmek yanlış değildir' genel sonucuna sıçramak yanlışında olduğu gibi, koşullu, belirli durumlarla sınırlanmış ilkelerden ya da özel durumlardan sınırlanmamış genellemelere, genel ilkelere geçmekten meydana gelir.

a dicto simpliciter ad dictum secundum quid. Genel ilkelerin istisnaî durumlar için de geçerli olduğunu düşünme yanlışı. Örneğin, 'Hiç kimse yalan söylememelidir', genel ilkesinden, 'Bir cani, işleyeceği başka bir cinayet için bilgi almak üzere, üstüne gelirse eğer, yalan söylememelisin!' örneğinde sergilendiği üzere, genel bir kural ya da ilkeyi, uygulanamayacağı özel bir duruma uygulamaktan oluşan formel olmayan yanlıştır.

ad infinitum. Latince "sonsuzca", "sınırsızca" anlamına gelen Latince deyim.

adikia. Antik Yunanda, adil olmaklığı veya adaleti tanımlayan *dikenin* tam karşıtı: Adaletsizlik.

adlandırıcı tanım. Yeni bulunan ya da eskiden beri bilindiği hâlde, adlandırılmamış olan bir nesneye bir ad takıldıktan sonra, bu adın neye yaradığını belirten, yeni icat edilen nesneye bir anlam kazandıran tanım türü.

ad libitum. "Keyfine göre", "istenildiği gibi" anlamına gelen Latince terim.

ad tanımı. Bir şeyin tanımını veren bir nesne ya da eşya tanımından farklı olarak, bir ad, bir sözcük ya da bir sembolün anlamını açıklayan tanım türü.

Ad tanımı dilsel bir uzlaşımın ürünü olduğu için, aynı zamanda *dilsel* ya da *sözel tanım* diye adlandırılır. Ad tanımında, insanlar tarafından daha önceden belirlenmiş bir şey, yeni bir ifadeyle anlatılır, tanımlanır. Buna göre, "kare", "dört kenarlı şekil" diye, anlamı üzerinde daha önce uzlaşmaya varılmış olan bir kavram ("kare"), yeni bir ifade ("dört kenarlı şekil") ile tanımlanır.

advaytizm. Budizme karşı olan Şankara tarafından savunulmuş birci öğreti.

Dış gerçekliğin, dünya ve bireyin yalnızca görelî ya da fenomenal varlık olarak varolduğunu, bir görünüşten başka hiçbir şey olmadığını, gerçekten varolan tek şeyin kişisel olmayan bir mutlak ya da mutlak varlık olduğunu öne süren; ben ve dünya ikiliğinin yanılma ve bilgisizlikten kaynaklandığını dile getiren görüş.

adynamia. Antik Yunan düşüncesinde, gücü, iktidarı, "muktedir olma"yı tanımlayan *dynamis*'in tam tersine, "gücü yetmeme", "iktidarsız olma" durumu.

aer. Antik Yunan düşüncesinde dört öge ya da unsurdan biri olarak "hava".

aforizma. Bir konuyla ilgili olarak bilinmesi gereken ana düşünceyi birkaç sözcükle özetleyen hikmetli ifade; çarpıcı bir vukûfu, derinlikli bir kavrayışı dışı vuran özlü söz.

Batı düşüncesinde, felsefî fikirlerini aforizma tarzında ifade eden düşünürler arasında Francis Bacon, Blaise Pascal, Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche ve Michel Foucault bulunmaktadır.

a fortiori. "Bütün eşekler anırırsa, sıparlar haydi haydi anırır" örneğinde olduğu gibi, öncelikle "güçlüden yola çıkan", fakat esas "haydi haydi", "daha büyük bir kesinlikle" anlamına gelen Latince ifade.

a fortiori argüman. Tikel olanın doğruluğunu kanıtlamak için, tümelin doğruluğunu göstermekten oluşan akilyürütme.

Çıkarımın, doğrudan bir çıkarım olmayıp, dolaylı olduğu durumlarda, örneğin tasımda, *a fortiori* argüman, özel ya da tikel önermeyi kanıtlamak için, genel önermeyi kanıtlamaya karşılık gelir.

agape. 1 Platon'un felsefesinde, İyilik, Güzellik gibi, ezelf-ebedî ve yetkin İdealara duyulan, zaman zaman ahlâkî, manevî ya da tinsel bir temeli olan aşk için kullanılan Yunanca terim. 2 Ortaçağ Hristiyan felsefesinde, Tanrı adına insanı ve insan aşkına Tanrı'yı sevmeye

tavri. Özellikle Hristiyan Ortaçağ genelenğinde, insan için Tanrı'ya, Tanrı adına insana duyulan aşk; tikeli aşan, karşılık beklemeyen yoğun tutku.

agapizm. Ahlâk alanında belirleyici öğeler ve ilkeler olarak birtakım buyruklar bulunduğunu, fakat bu buyruklar arasından birinin temel olup, tüm diğerlerinin bu buyruktan çıktığını savunan anlayış; tek bir ahlâkî buyruğun var olduğunu, tüm diğer buyruk ya da değerlerin kendisinden türetilmek durumunda olduğu bu temel buyruğun 'Sev!' buyruğu olduğunu öne süren aşk ya da sevgi etiği.

agathon. 1 Antik Yunan felsefesinde iyi bir şey, en yüksek iyi anlamına gelen terim. 2 Sokrates'ten itibaren felsefî araştırmanın konusu, rasyonel eylemin nihaî ve en yüksek amacı olan şey, çoğunluk mutluluk. 3 Platon'un metafiziğinde, tüm İdeaların en tepesinde bulunan İyi İdeası; doğal dünyadaki güneşin akledilir dünyadaki muadili; varlığın, gerçekliğin, hakikat ve anlaşılabilirliğin kaynağı olan İdea. 4 Aristoteles'te varolan herşeyin kendisini amaçladığı iyi; aynı zamanda bir entelektüel ya da pratik erdeme karşılık gelecek şekilde, *eudaimonia*.

agenetos. Varlığa gelmemiş, getirilmemiş, yaratılmamış olma durumu. Antik Yunan felsefesinde İdeaların, arkhenin, maddenin veya fizikî evrenin yaratılmamış olması hâli.

agnostos. Antik Yunan düşüncesinde, Protagoras tarafından söylenen "Tanrı'ların ne var olduklarını ne de var olmadıklarını bilebilirim" sözünde ifade olunan, Tanrı'nın insan bilgisine konu olamaması durumu.

agonistik. Yunanca savaş, çatışma, mücadele anlamına gelen agondan türetilmiş sıfat: Fizikî, psikolojik, felsefî, ideolojik vb, çatışma bağlamında polemikçi, kavgacı olma durumu.

agrapnos nomos. Antik Yunan düşüncesinde, kaynağı ilâhî hukuk veya tanrı-

sal yasada olduğu için, "yazılı olmayan yasa veya hukuk" anlamına gelen deyim.

ağaç biçimli düşünce. Deleuze ve Quattari'nin, botanikten başlayarak enformasyon bilimi ve teolojiyle felsefeye kadar Batı kültürünün hemen tüm unsurlarını belirlediğini söyledikleri epistemoloji veya düşünce tarzına verdikleri ad.

Gilles Deleuze ve Felix Quattari'ye göre, Batı düşüncesini belirleyen iki temel eğretilenme vardır. Bunlardan ayna eğretilenmesi, gerçekliğin bilinçte yarı saydam bir biçimde yansıtıldığı tasavvuruna tekabül eder. İkinci eğretilenme ise, zihnin gerçeklik hakkında ayna tarafından sağlanmış olan bilgisini sağlam temellere (yani, köklere) oturtulmuş sistematik ve hiyerarşik ilkelere (eşdeyişle, bilgi dallarına) göre düzenleyen ağaç eğretilenmesidir. Deleuze ve Quattari'ye göre, ağaç biçimli düşünce Batı kültürüne, merkezî, birleşik, kendisine şeffaf, kendi kendisiyle özdeş, temsil eden bir özneye dayandırılmış büyük sistemler inşa etme imkânı vermiştir.

Bu düşüncenin diğer bir adı da dikey felsefe olup, alternatifi köksap veya rizomatik düşüncedir.

ahimsa. Hint düşüncesinde geçen ve tüm canlıların akraba olduğu ve dolayısıyla bütün varlıkların canının değerli ve kutsal olduğu düşüncesini temele alarak, hayvanî gıdadan ve savaştan vazgeçmekten meydana gelen yaralamama, zarar vermeme ilkesi.

ahlâk. 1 Genel anlamda, mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kuralları bütünü. İnsanların kendisine göre yaşadıkları, kendilerine rehber aldıkları ilkeler bütünü ya da kuralları toplamı. 2 Bir kimsenin iyi niteliklerini ya da kişiliğini ifade eden tutum ve davranışlar bütünü, huy.

ahlâkçı. 1 Genel olarak, etik alanında yoğunlaşan filozof, insan eyleminin ahlâkî boyutu üzerinde duran düşünür; ahlâkî konuları ve çağının, toplumunun

ahlâkî değerlerini tartışarak, buradan belli bir senteze ulaşmaya çalışan kişi. Düşünce ve eylemlerinde, ahlâk ilkelere bağlı kalmaya özen gösteren, ahlâklı olmayı her şeyin önünde tutan kimse.

2 Daha özel olarak da, içinde yaşadığı toplumun ve çağın törelerini, ahlâk anlayışını eleştiren, tasvir eden ve buradan hareketle insan va ahlâklı olmanın koşullarına ilişkin düşünceler geliştiren denemeci, düşünür, ya da romancı.

ahlâkçılık. 1 Her şeyi ahlâk açısından değerlendirme, ahlâkî en yüksek değer ve amaç olarak alma tavrı ya da insanın bütün eylemlerine ahlâkî bir değer yükleme ve amaç kazandırma kaygısını ifade eden tavır, pratik felsefe anlayışı. 2 Daha özel olarak da, ahlâkî, her tür tinsel, teolojik ve varoluşsal bağlamdan bağımsız özerk bir disiplin, mutlak bir yargılayıcı olarak gören öğreti.

Buna göre, ahlâkçılık, insan varlığına büyük bir inanç besleyerek, onun değerine ve etkinleşebilirliğine inanarak, gerçek iyinin ya da insanın en yüksek amacının, dış etkiler ve koşullar her ne olursa olsun, gerçekleştirilecek ahlâkî eylemlerle kazanılan bir yetkinlikten oluştuğunu savunan anlayış olarak ortaya çıkar.

ahlâkdışı. Yerleşik ahlâkî değerlere ters düşme, bu değerlerle bağdaşmama durumu veya ahlâk alanının tümüyle dışında kalan şey için kullanılan sıfat.

Örneğin, cansız varlıklar, otomobiller, silâhlar ne ahlâkî, ne de ahlâksızdır. Bir otomobili ya da silâhı kullanan kişi, bu otomobili ya da silâhı ahlâksızca, kötülüğe yol açacak bir tarzda kullanabilir. Fakat bu şeylerin kendileri ahlâkdışı olmak durumundadır. Örneğin, bilimsel bilginin de ahlâkla bir ilgisi yoktur. Bilimin sağladığı bilgi, insan tarafından iyi ve yapıcı yönlerde kullanılabilir gibi, kötülük için ve yıkıcı amaçlarla da kullanılabilir ve yalnızca, kullanılmaya başlandığı andan itibaren, ahlâk bir olgu olarak ortaya çıkar.

ahlâk duygusu öğretisi. XVIII. yüzyılda birtakım İngiliz düşünürünün ahlâkî eylem ve ahlâklılığı, ahlâkî eylemlerin kaynağı olduktan başka, insanlara doğruyu yanlıştan ayırma imkânı veren, onları doğruya yönelecek şekilde harekete geçiren ve ahlâkî yargılar oluştururken, dikkate almaları gereken standartlar sağlayan, doğuştan getirdikleri sezgisel güç ya da yeti üzerine inşa ettikleri etik öğretisi.

Varlığı ilk kez Hutcheson ve Hume tarafından öne sürülmüş bir yeti olarak ahlâk duygusu, neyin doğru ve neyin yanlış olduğuna ilişkin bilgiyi temellendirdikten başka, ahlâkî bilgiyle ahlâkî eylem arasındaki yarık ya da boşluğu, ahlâkî eylem için bir motif sağlamak suretiyle kapamaya yaramıştır. Shaftesbury ve Hutcheson gibi düşünürler tarafından savunulmuş olan ahlâk duygusu öğretisi, ikincileyin modern dünyevileşme stratejisine bütünüyle uygun bir tarzda, etiğin kendi ayakları üzerine basması veya oturması sürecine azımsanmayacak bir katkı yapmıştır.

ahlâkın evreleri. Ahlâkın, filozoflar tarafından önerilen gelişme aşamaları.

Rasyonellik öncesi, geleneksel ahlâk ya da grup ahlâkıyla, kişisel, rasyonel ya da refleksif bir ahlâkî belirleyen ve varlığı, hem kültür tarihinde ve hem de bireyin yaşamında kolaylıkla gözlenebilen bu evrelerin en belli başlıcaları şu üç evreden, yani 1 bireyin gelenek ve görenek tarafından yönlendirilmesi evresi, 2 bireyin kendi içinden yönlendirilmesi veya onun kendi kendisini yönlendirmesi evresi ve nihayet, 3 özerk birey evresinden meydana gelir.

ahlâkın soykütüğü. 1 Ünlü Alman filozofu Friedrich Nietzsche'nin, ahlâk kurumunu, ahlâkın bir toplumda nasıl ortaya çıktığını, hangi fonksiyonu yerine getirdiğini, insanların niçin ona bağlanmak durumunda olduklarını göstermek suretiyle açıklama faaliyeti için kullandığı deyim.

Temelli ve ayrıntılı bir etik sistem oluşturmaya gitmeyen, fakat daha zi-